

Europa in de praktijk

Europa en de crisis

Het verhaal van een aangekondigde ramp

IIRE, Ander Europa

Colofon

Deze brochure is een gezamenlijke uitgave van het International Institute for Research and Education (IIRE) en het Comité Ander Europa, uitgebracht in het kader van het project *Europa in de Praktijk*. Achterin deze brochure vindt u meer informatie over het project en de beide organisaties.

Europa in de Praktijk is een serie van tien brochures met verschillende thema's over Europa. Dit project wordt financieel gesteund door het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Hierover kunt u meer lezen achterin de brochure. De eindverantwoordelijkheid voor de teksten van de brochures ligt bij het Comité Ander Europa.

TEKST: Willem Bos en Herman Michiel

EINDREDACTIE: Lieke Peeters.

LAYOUT: Fleur Heinze.

DRUK: Flyeralarm Maastricht.

OPLAGE: 5.000.

VERSCIJNINGSdatum:

november 2011.

MEER INFORMATIE:

info@andereuropa.org

4	INLEIDING
6	STEEDS WEER EEN CRISIS
10	VAN VERZORGINGSTAAT NAAR NEOLIBERALISME
17	DE EUROPESE CRISIS EN DE EURO
24	HOE EUROPA OP DE CRISIS REAGEERDE
36	EEN ANDERE ECONOMIE, EEN ANDER EUROPA
42	IIRE AMSTERDAM
43	COMITÉ ANDER EUROPA
44	BROCHURES EUROPA IN DE PRAKTIJK

Inleiding

Europa en de crisis

Het verhaal van een aangekondigde ramp

In 2007 werden de Verenigde Staten getroffen door een financiële crisis, in 2008 was ook Europa aan de beurt. De financiële crisis ging al snel over in een economische crisis: een crisis van een geweldige omvang, de ernstigste crisis sinds de Grote Depressie van de jaren dertig. De economische crisis leidde vervolgens tot crises in verschillende Eurolanden. Voor de eerste keer moest de euro bewijzen wat hij waard was in crisistijd.

De verschillende, maar met elkaar samenhangende crises vormen een belangrijke test voor de Europese Unie – want de EU is immers in de eerste plaats een economisch samenwerkingsverband. Hebben de EU en haar instellingen deze test doorstaan? Hoe reageert de EU op de crises? Wat doet de EU om een economisch herstel te stimuleren? Is Europa in staat haar inwoners te beschermen tegen de gevolgen ervan? Deze vragen staan centraal in deze brochure.

Om hier een antwoord op te geven, kijken we naar de economische crisis waar we sinds 2008 mee te maken hebben. We analyseren de achtergrond daarvan en schetsen het verloop. We kijken naar de rol van de euro in de ontwikkeling van de crisis. Vervolgens bespreken we de maatregelen die er in en door de Europese Unie zijn genomen en kijken wat daar de gevolgen van zijn. Tot slot trekken we een aantal conclusies.

Deze brochure maakt deel uit van een serie van tien brochures over verschillende aspecten van de Europese politiek. Achterin deze brochure vindt u een lijst van de andere onderwerpen die in deze serie aan bod komen. Om de brochure leesbaar te houden, hebben we afgezien van noten en literatuurverwijzingen. Ook hebben we zo veel mogelijk geprobeerd om jargon te vermijden. We vinden een begrijpelijk verhaal belangrijker dan formele correctheid. Zo kiezen we ervoor om soms eenvoudigweg 'Europa' te schrijven, in plaats van 'Europese Unie'. Met 'Europa' bedoelen we dan de lidstaten van de EU of het samenwerkingsverband van de 27 EU-landen.

De tekst van deze brochure is eind september 2011 afgesloten. Voor een beoordeling van de ontwikkelingen sindsdien, verwijzen we u naar onze website: andereuropa.org. Op- en aanmerkingen op de tekst zijn van harte welkom via ons e-mail adres: info@andereuropa.org

Steeds weer een crisis

De huidige wereldwijde crisis begon in 2007 met het inzakken van de Amerikaans huizenmarkt. Banken hadden op grote schaal hypotheek verstrekt aan armere Amerikanen, zodat zij een huis konden kopen dat eigenlijk hun financiële mogelijkheden te boven ging. De mensen met deze zogenoemde ‘*subprime-hypotheek*’ kwamen als eerste in de problemen. Men was er vanuit gegaan dat de huizenprijzen voortdurend zouden blijven stijgen en dacht dat er bij deze hypotheek als het ware van een ‘inverdieneffect’ sprake zou zijn. Maar toen de huizenprijs in de VS stagneerde en later zelfs daalde, zakte deze hele markt in elkaar. Grote groepen mensen moesten hun huis opgeven, en de uitstaande hypotheek bleken niet inbaar en dus vrijwel waardeloos te zijn.

De ‘*subprime crisis*’ werd in eerste instantie door velen als een specifiek Amerikaans probleem gezien. Zeker in Europa, zo verzekerde de ene deskundige na de andere, waren dergelijke rommelhypotheek niet aan de orde en Europa zou door deze crisis niet of nauwelijks worden geraakt. Maar al snel bleek het tegendeel, in Europa was de situatie niet veel anders. Ook Europese banken hadden te hoge hypotheek en dubieuze leningen verstrekt en in Ierland en Spanje was er een ware bouwwoede aan de gang geweest. De financiële sector in Europa was enorm uitgedijd en de waarde van de door privébanken verstrekte kredieten was enorm opgelopen. En de slechte Amerikaanse hypotheek waren, verstoep in financiële producten, wereldwijd verkocht en ook in Europese bankportefeuilles opgenomen. De Amerikaanse hypotheekcrisis verbreedde zich snel tot een crisis van de hele wereldwijde financiële sector. Na het failliet van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers in september 2008, stond ook financieel Europa te wankelen.

Aanvankelijk probeerden de Europese regeringen ‘hun’ banken te redden door met overheidsgeld de gaten te dichten die de privébankiers hadden gemaakt. Het gevolg was dat de staatsschuld in de meeste EU-landen spectaculair steeg. Zo werden private schulden publieke schulden en was het de bevolking die voor het probleem moest opdraaien.

Voor we verder ingaan op de huidige crisis, stellen we ons eerst de vraag: hoe komt het dat de economie steeds opnieuw crisissituaties kent? En: waardoor wordt dit veroorzaakt?

De golfbeweging van de economie

Al meer dan twee eeuwen kent de kapitalistische economie een golfbeweging: perioden van groei worden regelmatig afgewisseld door perioden van neergang – ‘hoogconjunctuur’ en ‘laagconjunctuur’. Deze

golfbeweging zit als het ware ingebakken in de kapitalistische economie en komt voort uit het feit dat de beslissingen over de productie genomen worden in afzonderlijke bedrijven.

In een periode van opgang van de economie wil iedere ondernemer zoveel mogelijk van de opgang profiteren. Ieder bedrijf wil een zo groot mogelijk marktaandeel verwerven. Dit leidt op een gegeven moment tot overproductie, want de geproduceerde goederen moeten uiteindelijk wel verkocht worden om de gehoopte winst te kunnen realiseren. In een situatie van overproductie blijft een deel van de bedrijven met onverkochte voorraden zitten of moet spullen tegen afbraakprijzen wegdoen. Een aantal bedrijven moet hierdoor ernstig afslanken of gaat zelfs failliet. Het gevolg is dat de werkloosheid toeneemt en de koopkracht afneemt, waardoor er steeds minder consumptiegoederen gekocht worden. Zo heeft de crisis in eerste instantie een zichzelf versterkend effect.

Op een gegeven moment is de bodem bereikt. Er zijn dan zoveel 'zwakke' bedrijven afgeslankt of verdwenen en er is dan zoveel productiecapaciteit vernietigd dat de overgebleven bedrijven, de meest rendabele, hun producten weer tegen gunstige voorwaarden kunnen verkopen. Hun winsten nemen weer toe, ze gaan weer meer investeren, ze nemen weer nieuwe arbeidskrachten aan en zo volgt er een nieuwe periode van opgang. Dit is de zogenoemde korte golf van de economie, of de 'conjunctuurencyclus'. In de negentiende eeuw duurde zo'n golf ongeveer tien jaar. Tegenwoordig gaat het om perioden van een jaar of vijf.

Altijd streven naar winst

In de kapitalistische economie draait het uiteindelijk om winst. Bedrijven maken producten of leveren diensten om winst te maken. Het kapitaal stroomt naar die plaatsen waar het zoveel mogelijk winst hoopt te realiseren. Zeker bij beursgenoteerde bedrijven kunnen kapitaalbezitters zich op ieder moment terugtrekken om elders te investeren.

Deze winstgedrevenheid geeft het kapitalisme een grote dynamiek, maar ook een grote instabiliteit. Het systeem kan alleen goed functioneren bij een voortdurende groei. Als de groei terugvalt, raakt het systeem in crisis. Een crisis waar het alleen uit kan komen door een grote hoeveelheid productiecapaciteit te vernietigen waarna er weer een nieuwe periode van groei optreedt.

Het voortdurende streven naar winst in de kapitalistische economie leidt niet alleen tot periodieke economische crises, maar heeft ook andere gevolgen: uitputting van de natuurlijke hulpbronnen, vernietiging van het milieu en opwarming van de aarde. Behalve een economische- en financiële

crisis, worden we dus ook geconfronteerd met een klimaatcrisis, een voedselcrisis en een crisis in de watervoorziening. Al deze crises hebben uiteindelijk dezelfde oorzaak: een economisch systeem waar het draait om de winst in plaats van om duurzaamheid en het voorzien in elementaire menselijke behoeften.

Lange golven

Behalve een conjunctuurencyclus van korte golven zien we in de huidige economie ook een golfbeweging met golven die zich over een veel langere periode uitstrekken, in periodes van tientallen jaren. Deze lange golven markeren verschillende perioden in de geschiedenis van het kapitalisme, perioden met specifieke karakteristieken. Binnen de lange golven blijft de conjunctuurencyclus van de korte golven zichtbaar. In een lange opgaande golf zijn de crises beperkter en de perioden van groei sterker. In een neergaande lange golf is het omgekeerde het geval: de economische groei gaat langzamer en de crises zijn dramatischer.

Na de ineenstorting van de beurs van New York in 1929 kwam er een einde aan een lange opgaande golf die eind 1800 was begonnen: er ontstond crisis. Deze crisis van de jaren dertig duurde lang en liep uit op de Tweede Wereldoorlog. Ná de Tweede Wereldoorlog zien we weer een periode van heropbouw en groei van de wereldeconomie, die duurt tot 1974-1975. Toen werden de kapitalistische landen opnieuw getroffen door een algemene recessie. Na een beperkt herstel volgde er een nieuwe, diepere, recessie in 1980-1982.

Als reactie op de recessie werden er een groot aantal maatregelen genomen die tot belangrijke verandering in het functioneren van de wereldeconomie zouden leiden. De maatregelen waren er allemaal op gericht om de winstgevendheid van de bedrijven te versterken: het matigen of verlagen van de lonen en om dat mogelijk te maken het verzwakken of zelfs breken van de macht van de vakbonden, het liberaliseren van markten zodat het kapitaal over de hele wereld op zoek kon gaan naar kansen voor winst, het afbouwen van de sociale voorzieningen, het opruimen van voor bedrijven beperkende regels en het in privé-handen brengen van allerlei zaken die tot dan toe in gemeenschapshanden waren. Kortom: liberalisering, deregulering en privatisering.

Deze aanpak zagen we het eerst in de jaren zeventig in Chili onder Pinochet, daarna in de VS en Groot-Brittannië onder Reagan en Thatcher. Daarna volgde het grootste deel van de rest van de wereld met een zelfde beleid. Dit 'neoliberale' beleid had vergaande gevolgen voor de hele wereldeconomie.

Van verzorgingstaat naar neoliberalisme

De huidige crisis kunnen we zien als het vastlopen van het neoliberale model. Daarom is het voor het begrijpen van de huidige crisis van belang om eerst stil te staan bij een aantal belangrijke kenmerken van het neoliberalisme en te bekijken wat de verschillen zijn met de situatie daarvoor.

Golden Sixties

In de periode vóór het neoliberalisme, vanaf de wereldoorlog tot halverwege de jaren zeventig, zagen we in de kapitalistische landen een vrijwel voortdurende stijging van de productiviteit én een stijging van de lonen. Een deel van de winst van de stijging van de productie kwam bij de werknemers terecht: arbeiders gingen bijna ieder jaar iets meer verdienen. De koopkracht ging omhoog en daarmee waren zij tegelijkertijd ook de kopers van de stijgende stroom consumptiegoederen. Dit wordt wel het 'fordistisch model' genoemd, naar Henry Ford die zijn werknemers een beter loon betaalde in de hoop dat hij daarmee ook weer meer van zijn auto's zou verkopen. In deze periode, de 'Golden Sixties', werd met name in West-Europa de zogenoemde 'verzorgingsstaat' uitgebouwd: een staatsstelsel van sociale voorzieningen dat mensen beschermde bij ziekte, ouderdom, arbeidsongeschiktheid en ander ongemak. Eén van de gevolgen van dit stelsel van sociale zekerheid was een afvlakkende werking op de conjunctuurencyclus. Bij werkloosheid viel het inkomen niet helemaal weg, zoals dat voor de oorlog meestal wel het geval was. Werklozen kregen nu een uitkering waardoor een deel van hun koopkracht in stand bleef. Ook door een aantal andere maatregelen werden crises vermeden of tenminste minder grootschalig. De overheid had in deze periode een sterke invloed op de economie. Zo waren er grote beperkingen aan het internationale kapitaalverkeer en een sterke regulering van het internationale valutasyteem – de verschillende munten hadden vaste wisselkoersen. Een deel van de economie was direct in handen van de overheid in de vorm van staatsbedrijven: de telefonie, de watervoorziening, het elektriciteitsnetwerk, de spoorwegen. Bovendien beschikte de overheid, door een systeem van progressieve belastingen, over voldoende geldmiddelen om dit economische en sociale beleid te kunnen voeren. De dynamiek van de economie kwam in die tijd voort uit de stijgende lonen en de groeiende consumptie. De auto-industrie vormde, samen met de bouw en andere sectoren van duurzame consumptiegoederen, de belangrijkste motor van de economie.

Eind jaren zestig begon het systeem haperingen te vertonen en liepen de bedrijfswinsten terug – eerst in de VS en daarna ook in Europa. Na de crisis van 1974-1975 en vooral na die van 1980-1982, was het voor de ondernemerswereld duidelijk dat dit staatsmodel hun winsten niet meer voldoende garandeerde. Ze stuurden aan op grondige aanpassingen en veranderingen.

Deregulering en privatisering in de jaren tachtig

Vanaf de jaren tachtig werd de economie steeds meer gedereguleerd. Het doel was: de winstgevendheid van bedrijven versterken.

Het systeem van vaste wisselkoersen verdween, beperkingen voor internationaal kapitaalsverkeer werden opgeheven, de controle op de banken werd minder. Ook werd er geprivatiseerd: staatsbedrijven kwamen in privéhanden en voortaan ging het ook bij diensten voor algemeen nut om het maken van winst. Op allerlei vlakken werd marktwerking ingevoerd, de verzorgingsstaat werd aangetast. Sociale voorzieningen werden minder of verdwenen en voor de voorzieningen die overbleven werden de normen hoger. Het overheidsapparaat werd zo veel mogelijk ingekrompen. Ook het belastingstelsel werd aangepakt in het voordeel van de bedrijven en particulieren met vermogen: de tarieven van de vennootschapsbelasting, de vermogensbelasting, de erfbelasting en de inkomstenbelasting voor de hoogste inkomensgroepen werden verlaagd.

Het resultaat van dit alles was inderdaad een herstel van de winsten van bedrijven, in sommige gevallen zelfs een spectaculaire groei van de winsten. Ook de economie als geheel liet een zeker herstel zien, zij het met een gemiddeld veel lager groeicijfer dan in de voorafgaande periode.

Lagere lonen in de neoliberale fase

Een belangrijk kenmerk van de neoliberale fase is stagnatie, of zelfs daling van het deel van het nationaal inkomen dat naar de lonen gaat. In West-Europa is het loonaandeel de afgelopen dertig jaar met ongeveer tien procentpunten gedaald.

In de Verenigde Staten lijkt het, als je naar de statistieken kijkt, alsof de lonen daar minder zijn gedaald. Dit is echter een wat vertekend beeld: een kleine elite van gesalarieerde managers hebben hun inkomen geweldig zien stijgen, maar voor de gewone werknemers is er ook daar wel degelijk sprake van een daling in inkomen. Ook in Europa zijn de verschillen in beloning veel groter geworden door de stijging van hogere inkomens, en vooral de topinkomens, zodat de daling bij de lagere inkomensgroepen nog groter is dan die op het eerste gezicht lijkt.

Dat in een land als Nederland het gemiddelde gezinsinkomen de afgelopen dertig jaar ongeveer gelijk is gebleven, is vooral het gevolg van de grotere arbeidsparticipatie van vrouwen. Het gezinsinkomen dat vroeger alleen door één kostwinner werd verdiend, wordt nu door twee verdieners binnengehaald. Ook de afname van de gezinsgrootte zorgt voor relatief meer welvaartsniveau van de gezinsleden, terwijl het loonaandeel is gedaald.

Terwijl sinds de jaren tachtig de productie blijft stijgen, gaat er minder geld naar de overheid en minder geld naar de factor arbeid (de lonen en uitkeringen). Als het deel van het nationaal inkomen dat naar de factor arbeid gaat met tien procentpunten is gedaald, dan betekent dat dus dat het deel dat naar de factor kapitaal gaat navenant moet zijn gestegen. De stijging van de arbeidsproductiviteit – door onder andere automatisering, computerisering, het gebruik van containers – is geheel ten goede gekomen aan de factor kapitaal, de bedrijfswinsten.

Investeren in de financiële markt

Hoewel de winsten sinds de jaren tachtig enorm zijn toegenomen, zijn de investeringen daar systematisch bij achtergebleven! Net als het dalen van de lonen, is ook dit een belangrijk kenmerk van het neoliberalisme. De bezitters van kapitaal durven steeds minder te investeren in de ‘echte’ economie, de economie van producten en diensten, omdat ze te weinig rendement verwachten. Wat gebeurt er dan wel met die toegenomen winsten?

Voor een deel worden de winsten als dividend uitgekeerd aan aandeelhouders, of als salaris of bonus aan bestuurders van ondernemingen. Zij besteden dat geld vervolgens voor een deel aan persoonlijke luxeproducten, maar voor een nog groter deel investeren ze de winst in financiële producten. Want investeren in de financiële economie levert gemiddeld een veel hoger rendement op dan investeren in de ‘echte’ economie. In 1973 werd nog geen 5 procent van de totale winst in de VS behaald met financiële producten, in 2007 was dat percentage gegroeid tot 41 procent.

De rendementen in de financiële sector zijn niet gebaseerd op het creëren van nieuwe waarde. Er worden geen nieuwe goederen geproduceerd of nieuwe diensten geleverd, ook wordt er niet gezorgd dat bestaande goederen sneller of beter beschikbaar zijn voor consumenten. De rendementen van de financiële sector zijn vooral gebaseerd op het principe van het piramidespel, waarbij steeds grotere schulden op elkaar worden gestapeld, en er winsten worden gemaakt op basis van verwachtingen in de toekomst.

Consumenten op krediet

Als het loonaandeel van de gezinnen in het nationaal inkomen (BBP, Bruto Binnenlands Product) daalt, zoals in Europa, of stagneert, zoals in de VS, zou normaalgesproken de vraag naar consumptiegoederen moeten dalen – mensen hebben immers minder geld te besteden. Als tegelijkertijd de investeringen door bedrijven achterblijven, vermindert ook de vraag naar productiegoederen. Je zou dan verwachten dat er dan al snel overproductie zou ontstaan en zich dus een crisis zou ontwikkelen, want geproduceerde goederen moeten immers ook gekocht worden.

Maar wat er nu gebeurt is dat terwijl de lonen blijven dalen in Europa, het consumptieniveau ongeveer onveranderd blijft. In de Verenigde Staten groeit de consumptie zelfs sneller dan het BBP. Verschillende mechanismen verklaren dit raadsel. Ten eerste heeft het rijkere deel van de gezinnen, naast een inkomen uit arbeid (loon), ook inkomsten uit beleggingen en aandelen. Ten tweede neemt het deel van het loon dat als spaargeld opzij gezet wordt (de ‘spaarquote’), sterk af. En ten derde zijn de huishoudens, vooral in de Verenigde Staten, massaal gaan lenen voor de aankoop van (duurzame) consumptiegoederen en hebben zich daarbij steeds verder in de schulden gestoken.

Het neoliberale model leek een tijdlang vlot te functioneren, maar in werkelijkheid dreef het op een zee van schulden. De enorm gegroeide financiële sector is dus niet zomaar een parasiet op een verder gezond economisch lichaam, maar een noodzakelijk ingrediënt om het neoliberalisme te laten functioneren.

Globalisering

De periode van het neoliberalisme is ook een periode van ‘globalisering’, of ‘mondialisering’. De hele planeet aarde wordt door het kapitaal beschouwd als één wingewest. Producten, of onderdelen daarvan, worden dáár geproduceerd waar de omstandigheden voor het kapitaal het gunstigst zijn, in de landen waar de lonen laag, de milieuregels soepel en grondstoffen goedkoop zijn.

Deze ontwikkeling wordt mede mogelijk gemaakt door technische innovaties als computers en internet, maar ook door de ontwikkeling van het containervervoer en de geweldige toename van het vliegverkeer. De macht en de omvang van de internationaal opererende ondernemingen is enorm toegenomen. Er is een nieuwe internationale arbeidsdeling ontstaan waarbij de productie van consumptiegoederen voor een groot deel verplaatst is naar lagelonenlanden, met name naar China en andere landen in Azië. De producten worden vervolgens dankzij de lage loonkosten voor relatief lage prijzen in de VS en Europa met flinke winst verkocht.

Zo zien we dat de verschillende elementen die karakteristiek zijn voor het neoliberalisme nauw met elkaar samenhangen: het vrije verkeer van kapitaal, het laag houden van de lonen, de groei van de financiële sector, de toename van kredietverstrekking en de verplaatsing van de industrie naar lagelonenlanden. Deze elementen samen hebben het functioneren, en zelfs het gematigd groeien van de wereldeconomie mogelijk gemaakt. Dit model van economische groei heeft echter een zeer wankel basis. Het is gebaseerd op een enorme kredietverstrekking, op de zeepbel van de financiële sector.

De crisis van nu

Met het klappen van de zeepbel op de Amerikaanse hypotheekmarkt in 2007 was het hek van de dam. De Amerikaanse overheid pompte honderden miljarden in de banksector, maar het vertrouwen in het financiële systeem was zoek. Kapitaalbezitters die daarvoor – aangetrokken door de hogere rendementen – tientallen miljarden hadden uitgeleend vertrouwden nu niets en niemand meer. De kredietkraan werd dichtgedraaid en ondernemingen konden geen leningen meer krijgen.

De crisis in de financiële sector leidde in de Verenigde Staten al snel tot een economische crisis met een sterke daling van de productie en grote problemen voor hele bedrijfstakken zoals de bouw en de auto-industrie. De werkloosheid liep snel op, General Motors ging zelfs failliet. Doordat de overheid, geheel in strijd met de neoliberale ideologie, op grote schaal moest bijspringen om de financiële sector overeind te houden en geld in de economie pompte om een verscherping van de economische crisis te voorkomen, liep het begrotingstekort en de staatsschuld enorm op.

En Europa? Aanvankelijk dachten de Europese leiders dat het financieel systeem hier veel steviger fundamenteën had dan in de VS. Vlak voordat de crisis oversloeg naar de rest van de wereld verklaarde PvdA-leider en minister van financiën, Wouter Bos, nog dat het om een specifiek Amerikaans probleem ging dat Europa niet of nauwelijks zou raken. Maar al vlug bleek ook het Europese financiële systeem vergiftigd te zijn door jarenlang risicogedrag van de banken en andere financiële instellingen.

De Europese crisis bleef niet beperkt tot de financiële sector, ook de economie raakte in een diepe recessie en de lidstaten zelf raakten ontwricht. De miljarden euro's die de staat uitgaf aan het redden van de banken, sloegen een gat in de staatsbegroting en vergrootten de staatsschuld. Met het doorzetten van de crisis en de stijging van de werkloosheid namen de uitgaven voor uitkeringen toe, terwijl de belastinginkomsten terugliepen. De regeringen van de Europese landen namen stimuleringsmaatregelen om een verscherping van de recessie te voorkomen. Dat alles leidde in alle landen tot een enorme groei van het begrotingstekort en van de staatsschuld.

Bij de huidige crisis in Europa gaat het helaas niet om een tijdelijke terugval. De crisis legt op onbarmhartige wijze de structurele zwakte van de Europese economie bloot. Om een zo gunstig mogelijke concurrentiepositie te hebben ten opzichte van de andere Europese landen werden de belastingtarieven voor bedrijven en rijken verlaagd waardoor de belastinginkomsten sterk terug zijn gelopen. De economische verschillen binnen Europa zijn de afgelopen periode groter geworden en de gemeenschappelijke munt de euro maakt het afzonderlijke landen uiterst moeilijk hun economieën aan de veranderde omstandigheden aan te passen.

De Europese crisis en de euro

In Europa heeft de crisis een specifieke dimensie door haar gemeenschappelijke munt, de euro. Aan de eigenlijke invoering van de euro gingen jaren van voorbereiding en discussie vooraf. Op 1 januari 2002 gingen 12 lidstaten van de Europese Unie over op de euro: België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje. Later kwamen daar Slovenië, Cyprus, Malta, Slowakije en Estland bij. Op dit moment hebben 17 van de in totaal 27 lidstaten van de EU de euro als munt; samen vormen zij de Eurozone.

Van het begin af aan was het duidelijk dat de invoering van de euro als gemeenschappelijke munt een vreemde figuur was. Er kwam een gezamenlijke munt, maar géén gezamenlijke economische en fiscale politiek. Daardoor bestond vanaf het begin het gevaar dat verschillende economische ontwikkelingen in verschillende delen van de Eurozone tot grote spanningen zouden leiden. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Verenigde Staten of Duitsland – twee voorbeelden van landen die uit verschillende staten of Bundesländer bestaan, maar wel een gezamenlijke economische fiscale en sociale politiek kennen – kunnen in Europa economisch minder presterende landen of regio's níet rekenen op substantiële steun van de beter presterende delen van de Unie.

Met de invoering van de euro deden de deelnemende landen afstand van hun eigen munt en daarmee van een aantal belangrijke beleidsinstrumenten. Ze kunnen geen eigen monetair beleid meer voeren. Zo kan een land bijvoorbeeld niet meer de eigen export goedkoper en aantrekkelijker maken door het verlagen van de waarde van de munt. De verschillende landen droegen hun eigen monetair beleid over aan de Europese Centrale Bank (ECB). En die bank beslist ook als enige over de geldhoeveelheid en de rentestand.

De euro als breekijzer

Dat er een ongerijmdheid zit in een muntunie van staten die geen gemeenschappelijke economische politiek voeren maar juist aangezet worden om tegen elkaar op te concurreren, zagen ook de voorstanders van de euro wel. Ook zij begrepen dat dit tot grote spanningen en problemen zou gaan leiden. Maar zij zagen de euro juist als een breekijzer. Een gemeenschappelijke munt en een Europese markt zou ervoor zorgen dat Europese bedrijven de concurrentie op de wereldmarkt beter aankunnen. Als er na de invoering van een eenheidsmunt meer 'convergentie' nodig zou blijken, zou die er vanzelf wel komen, zoals zo vele hervormingen in Europa

er gekomen waren, niet door een goed overdacht plan, maar onder druk van de ontwikkelingen of via maatregelen vanuit Brussel. De euro zou als het ware de weg moeten banen voor de verdere integratie en voor een sterker Europees bestuur.

Er werden strenge budgettaire en financiële eisen gesteld aan de landen die tot de Eurozone wilden toetreden. De inflatie van de eigen munt moest beperkt zijn, de staatsschuld mocht niet meer dan zestig procent en het overheidstekort niet meer dan drie procent van het Bruto Nationaal Product bedragen, zo werd in 1992 in het verdrag van Maastricht bepaald. En ook wanneer een land eenmaal lid was van de Eurozone, moest dat land zijn begrotingstekort en staatsschuld binnen de aangegeven marges houden.

Een aangekondigde ramp

In de Volkskrant van 13 februari 1997, schreven zeventig Nederlandse economen een linkse kritiek op de invoering van de euro en de Europese Monetaire Unie (EMU). Wie deze verklaring *Met deze EMU kiest Europa de Verkeerde Weg* en het boek *De Prijs van de Euro*, de onderbouwing van de verklaring, nog eens naleest kan niet anders dan concluderen dat het standpunt van deze zeventig economen zo gek nog niet was.

Zij wezen op het arbitraire karakter van de toetredingscriteria en benadrukten dat het argument daarbij “hoe minder inflatie, hoe gezonder de economie”, aanvechtbaar is. Ze stelden dat de afspraken zouden leiden tot versterkte beleidsconcurrentie tussen landen in de Eurozone, waarbij door het ontbreken van een wisselkoersbeleid de strijd vooral gevoerd zou worden door het verlagen van de belastingen voor bedrijven en het terugbrengen van de loonkosten. Kortom: de euro zou leiden tot een race naar de bodem wat betreft bedrijfsbelastingen en lonen.

Ook benadrukten de zeventig economen dat de begrotingsnorm, de norm van een begrotingstekort van minder dan drie procent van het BBP, contraproductief, of in vaktaal: ‘procyclisch’ zou werken. Want in tijden van economische groei komt er met een klein begrotingstekort meer ruimte voor overheidsuitgaven, terwijl in perioden van neergang van de economie die ruimte beperkt wordt, terwijl dan juist een injectie nodig is. In tijden van neergang wordt dus het stimuleren van de economie door extra overheidsuitgaven onmogelijk, terwijl er in goede tijden geen enkele stimulans is om de groei van de overheidsuitgaven onder die van het bruto binnenlands product (BBP) te houden.

Met name op dit laatste punt hebben de critici volledig gelijk gekregen. Het Groei- en Stabiliteitspact van de EU, waarin de norm van drie procent begrotingstekort en zestig procent staatsschuld was vastgelegd, bleek niet te handhaven. Al in 2002 kwam het begrotingstekort van zowel Duitsland als

Frankrijk boven de drie procent, maar sancties tegen deze 'grootmachten' bleven uit. Na het uitbreken van de crisis steeg het begrotingstekort sterk in alle landen van de Eurozone. Toen de crisis in 2008 een feit was, kozen alle Europese regeringen in de praktijk toch voor stimulering van de economie en niet voor een drastische beperking van de overheidsuitgaven. De economische werkelijkheid bleek sterker dan de rigide leer.

De vrije markt

De keuze voor de invoering van de euro stond niet op zichzelf. Het was een belangrijke stap in het proces van neoliberale herstructurering van de Europese Unie. Een belangrijk element in die herstructurering was de liberalisering van het kapitaalverkeer. Het idee was dat kapitaal overal in de Unie op zoek kon naar het hoogste rendement. Maar bij de factor arbeid gaat dit niet op, – het begrip 'arbeidsmarkt' is eigenlijk op zich al een problematisch begrip – want werknemers, hoe graag ondernemers dat misschien ook zouden willen, laten zich niet als een pakketje versturen. Door taal- en cultuurverschillen zal een Europese arbeider niet zo snel verhuizen om in een ander deel van Europa te gaan werken als daar meer vraag is naar arbeidskrachten (voor een Amerikaanse arbeider is het bijvoorbeeld wat taal en cultuur betreft veel gemakkelijker om elders binnen de VS te gaan werken).

Zoals te verwachten was, leidde vrijemarktwerking ertoe dat de economische verschillen in de Eurozone juist vergroot werden in plaats dat ze verminderden. Vooral Duitsland was de grote winnaar. Terwijl Duitsland bij het invoeren van de euro in 1999 nog een klein importoverschot had, heeft het land de export enorm weten uit te breiden, naar een exportoverschot van 7,6 procent op de handelsbalans in 2007. Het waren vooral de zuidelijke landen, zoals Griekenland, Spanje en Portugal, die de concurrentieslag verloren en steeds grotere importoverschotten ontwikkelden. De versterking van de Duitse exportpositie was mede te danken aan de sterke loonmatiging in Duitsland en het feit dat de Duitse industrie op grote schaal gebruik maakt van goedkope Oost-Europese arbeidskrachten.

Economische problemen in Zuid-Europa

De zwakkere Europese economieën – Portugal, Ierland, (Italië), Griekenland en Spanje, die samen ook wel aangeduid worden met de denigrerende afkorting 'PIGS' of 'PIIGS' – hadden door hun sterke groei te maken met een hoge inflatie en sterke prijsstijgingen. Omdat de Eurozone maar één rentetarief kent, was het voor die landen wel erg aantrekkelijk om geld te lenen. Als de prijzen meer stegen dan de rente op leningen, was er sprake

van een negatieve reële rente. Zo werd er een grote privéschuld opgebouwd. Met het uitbreken van de crisis groeide ook de overheidsschuld snel. Vóór de invoering van de euro had men in Zuid-Europa nog op de economische problemen kunnen reageren door de eigen munt te verzwakken en zo de concurrentiepositie te verbeteren en de uitvoer van producten te stimuleren. Met een gemeenschappelijke munt was dit echter onmogelijk. Toen de crisis zich verder doorzette was het voor verschillende Zuid-Europese landen ook steeds moeilijker om de staatsbegroting op orde te houden. De rente die landen als Griekenland, Ierland, Spanje en Portugal op de kapitaalmarkt moesten betalen om geld te lenen, liep hoog op en zo kwam de economie van deze landen terecht in een draaikolk naar beneden. Met als gevolg dat ook de euro steeds meer onder druk kwam te staan.

Als één van de Europese landen, bijvoorbeeld Griekenland, niet meer aan haar financiële verplichtingen kan voldoen, haar schulden en de rente op de schulden niet meer kan betalen, dan zal het probleem zich snel over de rest van Europa verspreiden. De Griekse schuldenpapieren die in buitenlandse handen zijn, zijn vooral in handen van Noord-Europese financiële instellingen, met name Franse en Duitse banken. Als die bezittingen van de banken plotseling veel minder waard zijn, dan kunnen die banken in gevaar komen. Speculanten zullen gaan gokken op de ondergang van de betreffende banken en de overheid zal weer met belastinggeld moeten bijspringen om ze overeind te houden. Een nieuwe golf van steun aan de banken doet het begrotingstekort van de betrokken landen verder oplopen met alle gevolgen van dien. Daarbij zou het financieel in gebreke blijven van Griekenland de financiële markten er toe brengen om de rente op de obligaties (de rente die landen moeten betalen om geld op de kapitaalmarkt te lenen) van andere zwakke Europese landen verder te verhogen, zodat ook zij steeds verder in de problemen komen. In een poging om die spiraal te doorbreken zijn er in Europees verband verschillende maatregelen genomen, waaronder het oprichten van een Europees noodfonds en het opzetten van een vorm van een Europees economisch bestuur.

Hoe Europa op de crisis reageerde

In de reactie van Europa op de crisis zijn verschillende fasen te onderscheiden. Toen de crisis zich in de VS ontwikkelde, was de reactie in Europa in eerste instantie dat het een puur Amerikaans probleem was. Toen de crisis oversloeg naar de financiële sector in Europa, volgde een fase waarin paniek de overhand had. Het waren toen de Europese regeringen die actie ondernamen, vooral gericht op het redden van hun eigen financiële sector. Zo besloot de Ierse regering in oktober 2008 geheel eenzijdig om de volledige deposito's op de Ierse banken te garanderen, tot grote woede van andere Europese regeringen en de Europese Commissie. Ook andere landen, met name Groot-Brittannië, moesten toen de garantie voor spaarders ophogen om te voorkomen dat deze hun geld massaal naar Ierland zouden brengen. De Belgische en de Nederlandse regering waren in deze periode in een felle strijd gewikkeld over de affaire ABN AMRO-Fortis. Van een Europese coördinatie was in die periode weinig te merken.

Het was de Franse president Sarkozy, op dat moment voorzitter van de EU, die in oktober 2008 het initiatief nam voor een extra top van de vijftien Eurolanden en Groot-Brittannië (Slowakije en Estland hadden toen de euro nog niet). De landen besloten tot een min of meer gezamenlijke aanpak van de crisis in de financiële sector. Ze bereikten overeenstemming over nationale steun aan banken en andere financiële instellingen en over garanties voor leningen die banken elkaar onderling verstrekken. Ook spraken ze over structurele maatregelen in de sfeer van nieuwe strengere regels voor de financiële sector, maar van een daadwerkelijke invoering dáárvan is tot nu toe nog niet veel terecht gekomen. Ondertussen zette de crisis zich door en had in verschillende Europese landen een begrotingscrisis tot gevolg.

Het begrotingstekort van Griekenland

Begin 2010 bleek dat de Griekse begroting over 2009 een tekort van bijna 13 procent vertoonde. De Griekse regering besloot tot een omvangrijk bezuinigingspakket en vroeg om Europese steun. In eerste instantie weigerde de EU om Griekenland te helpen, maar toen in de maanden daarna de rente op de Griekse staatsleningen steeds verder opliep, werd er door de landen van de Eurozone toch een krediet van 30 miljard euro toegezegd. Ook na deze 'garantie' bleef de situatie zich verslechteren. In april 2010 werd de kredietstatus van Griekenland bestempeld als 'junk' door de rating-bureaus. Dit zijn bureaus die de betrouwbaarheid in de terugbetaling van leningen quoteren en waarop kredietinstellingen zich vervolgens baseren om te bepalen of ze meer of minder rente gaan vragen als een land geld

wil lenen. 'Junk' wijst op een zeer slechte rating; weliswaar kan geld lenen aan zo'n land in eerste instantie veel geld opbrengen, maar het risico op terugbetalingsmoeilijkheden is groot.

Op 2 mei 2010 werd er een akkoord bereikt tussen de Griekse regering, de EU en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Het IMF en de lidstaten zouden in drie jaar voor 110 miljard aan leningen verstrekken. In ruil daarvoor moest Griekenland een draconisch bezuinigingsprogramma doorvoeren. Het begrotingstekort dat inmiddels opgelopen was tot 14 procent, moest worden teruggebracht tot minder dan 3 procent in 2014. Al snel na het bekend worden van de steunmaatregelen aan Griekenland, werd duidelijk dat ook Portugal en Spanje, en even later ook Ierland in de problemen kwamen. De koersen van de staatsleningen van die landen daalden sterk. In november 2010 werd een reddingspakket van in totaal 85 miljard euro voor Ierland bekend gemaakt.

Steunfondsen voor landen in crisis

Geheel in strijd met haar eigen regels zagen de Europese lidstaten en de Europese instellingen, waaronder de ECB, zich dus gedwongen om landen als Griekenland en Ierland te hulp te komen. In mei 2010 werd daartoe een tijdelijk reddingsfonds opgericht: het Europees Financieel Stabiliteitsfonds (EFSF). De lidstaten stelden zich garant voor in totaal 440 miljard euro en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) voor 250 miljard euro. In totaal beschikte het fonds over 750 miljard euro, dat is ongeveer anderhalf keer het Nederlands BBP. Het geld van het fonds is bestemd voor leningen aan lidstaten in problemen. Als zij niet meer op de kapitaalmarkt kunnen lenen, kunnen ze bij het fonds terecht. Over de leningen bij het fonds moet een aanzienlijke rente worden betaald. Daarom zou een bijdrage aan het fonds Nederland geen cent kosten, maar zelfs geld opleveren, redeneerde minister De Jager.

Er worden door het IMF en de EU allerlei voorwaarden opgelegd aan landen die geld willen lenen. Ze moeten drastische bezuinigingen doorvoeren, ambtenaren ontslaan, staatsbedrijven privatiseren en liberaliseren om voor een lening in aanmerking te komen. Het zijn voorwaarden die sterke gelijkenis vertonen met de beruchte 'structurele aanpassingsprogramma's' die het IMF indertijd oplegde aan landen met schulden in de derde wereld, en die daar tot een enorme economische en sociale kaalslag hebben geleid.

Maar het tijdelijke fonds is niet voldoende. Daarmee kan een land als Griekenland of Ierland of Portugal uit de brand worden geholpen, maar om grotere economieën zoals Italië of Spanje te 'redden' is meer nodig.

4,69

1 2011

Crisis

5,03

VII 2011

117,36

Sis

2006

2005

2004

0.4

2.5

Daarom is er besloten dat er een permanent fonds komt: het Europees Stabiliteitsmechanisme (ESM) dat vanaf 2013 in werking moet treden. Om de oprichting van een dergelijk fonds mogelijk te maken, moet er eerst een verandering doorgevoerd worden in het verdrag van Lissabon, omdat dit verdrag de Europese lidstaten verbiedt om elkaar onderling financieel te steunen. De bedoeling is dat dit fonds ruimere bevoegdheden krijgt, te vergelijken met die van het IMF.

Zolang het ESM nog niet van kracht is, maakt Europa gebruik van een soort noodgreep om de zwakke lidstaten te ondersteunen: de ECB kan, als ze dat nodig acht, obligaties van zwakke eurolanden opkopen om de prijs ervan te ondersteunen. Om te voorkomen dat de ECB daarmee aan geldschepping doet, dus meer euro's in omloop brengt, wordt er steeds een zelfde bedrag aan euro's van commerciële banken in bewaring genomen.

De constructiefouten van de muntunie

Alle maatregelen die Europa neemt, zijn niet meer dan lapmiddelen. De Europese Muntunie (EMU) heeft, zoals we al eerder zeiden, twee grote 'constructiefouten'.

De EMU is een muntunie zonder gemeenschappelijke economische politiek en met een centrale bank waarvan de enige opdracht is de inflatie binnen nauwe grenzen houden. De neoliberale architecten van de EMU vertrouwden op de werking van de vrije markt. Die zou als breekijzer dienen om de verschillende nationale economieën op elkaar af te stemmen. Naast de vrije stroom van kapitalen, zou ook de arbeidskracht mobiel moeten worden waardoor er van één grote Europese arbeidsmarkt sprake zou zijn. De lonen en de productiviteit zouden hierdoor vanzelf naar elkaar toe groeien.

De lichtzinnigheid van deze constructie werd zichtbaar met de financiële crisis in 2008 – ook de Europese leiders moesten dat erkennen. Het Europese Groei- en Stabiliteitspact, waarvan ook al vóór de crisis de regels werden overtreden, werd na het uitbreken van de crisis op grote schaal genegeerd. De overheidsschulden en begrotingstekorten stegen pijlsnel ver boven de vastgestelde percentages, van respectievelijk 60 procent en 3 procent van het BBP. De muntunie zoals die bedacht was, bleek niet te werken. De ECB kon zich niet blijven beperken tot haar enige doelstelling: het handhaven van de waarde van de euro, het tegengaan van de inflatie. Inmiddels doet de ECB meer dan dat: via allerlei omwegen voert zij toch een vorm van economisch beleid.

De gedachte dat vrijemarktwerking vanzelf wel voor een grotere economische eenheid en meer gelijkheid zal zorgen, blijkt een fabeltje. Zoals altijd en overal worden hierdoor juist de economisch sterken rijker en de economisch zwakken armer.

Deze onderlinge groter wordende verschillen zien we zowel tussen mensen en bedrijven binnen de landen zelf, als tussen de verschillende de landen in Europa. Tegenover de grote overschotten op de handelsbalans van landen zoals Duitsland, Nederland, Finland en Oostenrijk, staan de tekorten op de balansen van Portugal, Ierland, Italië, Griekenland en Spanje. Ook binnen een land zijn er altijd armere en rijkere regio's. Dat komt niet doordat sommige mensen lui zijn en anderen ijverig, maar door de verschillen in economische infrastructuur.

Binnen de grenzen van een land kan een overheid grote verschillen in rijkdom afvlakken, door met overheidsbestedingen middelen over te brengen van de rijkere naar de armere regio's, om de infrastructuur daar te versterken. Maar in de Europese Unie is dat geen optie. De zogenoemde structuurfondsen zijn zeer beperkt van omvang en de gedachte dat rijkere delen van de Unie armere ondersteunen, stuit op enorme politieke weerstand. Maar ook als de politieke wil daartoe er wél zou zijn, dan nog ontbreekt er een Europees budget van enige betekenis. Dat budget bedraagt nu slechts iets meer dan één procent van het Europees BBP, rond de 140 miljard euro. Vergelijk dit met de honderden miljarden die gemobiliseerd werden voor de reddingsfondsen, en men begrijpt dat de Europese inkomsten tientallen keren hoger zouden moeten zijn om gewicht in de schaal te kunnen werpen. Ook de Europese verdragen zouden fundamenteel veranderd moeten worden om dit mogelijk te maken.

Meer concurrentie als oplossing?

De grote handelsoverschotten van één lidstaat tegenover een andere zou men op de een of andere manier kunnen aanpakken. Al in de jaren veertig formuleerde de beroemde Britse econoom Keynes plannen voor een 'International Clearing Union', om grote onevenwichtigheden op te lossen die ontstaan als er grote export- en importverschillen zijn tussen landen. Hij had het idee om exportlanden rente te laten betalen over hun handelsoverschotten, of deze landen te stimuleren om meer te importeren via loonsverhogingen. Landen met handelstekorten en begrotingstekorten zouden rente moeten betalen op hun staatsleningen. Zowel grote export- als importoverschotten zouden dus onaantrekkelijk gemaakt worden. Dergelijke ideeën die gericht waren op het versterken van het kapitalisme door het enigszins te reguleren, worden nu niet eens meer in beschouwing genomen.

In plaats van het nemen van structurele maatregelen om het economisch uit elkaar groeien van de Unie tegen te gaan, pleit men juist voor een verscherpte concurrentie in Europa. "Kijk naar Duitsland," luidt de boodschap, "daar wordt hard gewerkt, lage lonen bevorderen er de concurrentiekracht, het land exporteert meer dan het importeert!"

Maar Duitsland kon alleen een overschot op de handels- en betalingsbalans ontwikkelen doordat andere EU-landen een tekort ontwikkelden. Want het ene land kan pas verkoper en exporteur zijn, als het andere land inkoper en importeur is. Tenzij het gaat om export buiten de EU, maar dan moet er elders in de wereld wel voldoende vraag zijn naar die Europese exportproducten. Die vraag is er niet, zeker nu niet in de huidige periode van wereldwijde economisch stagnatie. En als die vraag er wel zou zijn en de EU haar export buiten de Unie op zou kunnen voeren, zou dit impliceren dat de eurozone financiële overschotten gaat opstapelen zoals China dat nu doet en dat zou een verre van wenselijke ontwikkeling zijn. Economisch gezien is het navolgen van het Duitse voorbeeld door de andere landen dus absoluut geen oplossing. Sociaal zou het zelfs desastreus zijn. Duitsland is het land van de ééneurojobs geworden, met een armoedegraad van boven het Europees gemiddelde, het land in de EU waar de tegenstelling tussen arm en rijk het sterkst is gestegen. Als andere Europese landen Duitsland daarin zouden proberen te overtroeven, zou dat alleen maar leiden tot een economische en sociale race naar beneden.

De oplossingen die men in Europa nastreeft liggen niet op het vlak van het structureel aanpassen van de economie of het beperken van de invloed van de financiële sector, maar op die van het ontwikkelen van nieuwe beheersinstrumenten: nieuwe instrumenten om de democratische besluitvorming te omzeilen en de bevolking te disciplineren. Onder de gezamenlijke noemer 'economische bestuur' zijn er instrumenten ontwikkeld die in eurojargon exotische namen gekregen hebben zoals het 'Europees Semester' en het 'Sixpack'.

Europees economisch bestuur

In een kapitalistische economie zijn het private bedrijven die beslissen wat en waar er geproduceerd wordt en welke investeringen er worden gedaan. De rol van de overheid is daardoor beperkt, maar dit betekent niet dat deze rol onbelangrijk is. Een staat kan ervoor kiezen om meer of minder belastingen te heffen op winsten of lonen, een staat kan openbare werken plannen en zo een recessie bestrijden. De staat is zelf de werkgever van haar ambtenaren en de inrichter van openbare diensten, ze kan via wetgeving lonen of pensioenstelsels beïnvloeden, en in landen met een eigen munt de wisselkoers en het rentepeil bepalen. Een overheid heeft dus in het algemeen een aanzienlijke macro-economische beslissingsmacht. Maar hoe zit het met de macht van de regeringen binnen de Europese Unie?

Europa heeft één centrale bank en dus één Europees monetair beleid voor de landen van de Eurozone. En ofschoon de begroting van de EU slechts één

procent van het gezamenlijk BBP van de Unie beslaat, is er ook een vorm van macro-economisch beleid.

Het Europees beleid verloopt via rechtstreekse Europese wetgeving en via Europese richtlijnen (die de lidstaten zelf in nationale wetgeving moeten omzetten) en meer informele ‘richtsnoeren’ die de regeringsleiders van de verschillende landen afspreken op topontmoetingen. In de afgelopen kwarteeuw is er op deze manier een enorme verschuiving geweest in de macro-economische politiek in Europa. Het is de EU die het neoliberale programma in concrete maatregelen heeft omgezet. Hierbij kregen kapitalen een bijna absolute vrijheid, terwijl nationale overheden daarentegen steeds meer beperkingen opgelegd werden.

De overheidsfinanciën zijn gebonden aan het Stabiliteitspact, openbare diensten zijn opengeboren voor concurrentie en het monetair beleid verhuisde naar Frankfurt, waar het beperken van de inflatie de enige prioriteit is. Men zou dit een ‘economisch bestuur via verbodsbepalingen’ kunnen noemen, want het komt er vooral op neer dat de nationale bevoegdheden beknot worden.

Met het doorzetten van de crisis zijn in vrijwel alle lidstaten de overheidsfinanciën in het rood komen te staan. Dit komt doordat regeringen miljarden in de banken hebben gestoken, doordat de belastingopbrengsten zijn teruggelopen en doordat de uitgaven voor sociale zekerheid zijn opgelopen. Maar de Europese leiders zetten de zaken op hun kop: ze doen alsof de crisis het gevolg is van de schulden in plaats van omgekeerd! En ze gaan nog een stap verder: “Als iedereen het Stabiliteitspact had gerespecteerd, dan waren er geen tekorten. We moeten daarom effectieve straffen zetten op het overtreden van dit pact.” Bovendien, zo gaan ze verder, “zijn tekorten in de overheidsfinanciën het gevolg van macro-economische onevenwichtigheden. Als het overheidstekort de 3-procentgrens bereikt heeft, is het eigenlijk te laat, er moet veel vroeger ingegrepen worden. Lidstaten moeten tijdig gewaarschuwd worden en de correcte aanbevelingen krijgen om de scheve toestand recht te trekken vóór het te laat is.”

Een nieuw breekijzer in 2011

Sinds 2008, sinds het uitbreken van de financiële crisis, is de term ‘economisch bestuur’ weer in zwang in de Europese Unie, maar met een nieuwe betekenis. De EU wil rechtstreeks beslissingen op macro-economisch vlak kunnen nemen die bindend zijn voor de lidstaten. Er wordt gestreefd naar een ‘economisch bestuur via gebodsbepalingen’. Dat is alleen mogelijk door de nationale soevereiniteit op belangrijke vlakken overboord te gooien.

Bij de oprichting van de muntunie beweerde men nog dat een economische bestuur niet nodig was, de markt zelf zou als breekijzer dienen om de nodige discipline en convergentie tot stand te brengen. Nu die theorie een sprookje is gebleken, is er een nieuw breekijzer bedacht: het afdwingen van een specifiek 'economisch bestuur'. Hieronder zetten we de drie onderdelen van het Europees economisch bestuursplan op een rij.

EUROPEES SEMESTER

Het 'Europees Semester' is een procedure die in september 2010 werd goedgekeurd, en vanaf 2011 wordt toegepast. Het Europees Semester verplicht de lidstaten hun begrotingsplannen voor het volgende jaar aan de Europese instellingen voor te leggen nog vóór ze in het nationaal parlement komen. Daarbij moeten de lidstaten tevens een vooruitblik geven voor de komende drie jaar. De Europese instanties geven hierop commentaar en doen aanbevelingen. Dit alles verloopt ieder jaar opnieuw volgens een vast stramien.

In januari brengt de Europese Commissie haar 'Jaarlijkse Groeiraming' uit. Daarin zet ze haar visie uiteen van wat er prioritair moet gebeuren door de lidstaten. In april moeten de lidstaten twee documenten voorleggen: hun 'stabiliteitsplan' waarin ze hun begrotingsplannen voor het volgende jaar en op middellange termijn uiteenzetten, en hun 'nationaal hervormingsplan' waarin ze aangeven wat ze zoal zullen hervormen in het komende jaar. Hierbij moeten ze rekening houden met de oriëntaties die uiteengezet zijn in de Jaarlijkse Groeiraming. In juni geeft de Europese Commissie commentaar op de stabiliteits- en hervormingsplannen van de lidstaten. Daarbij doet de Commissie aanbevelingen over de te voeren economische politiek. Dit kan bijvoorbeeld zijn: verhoging van de pensioenleeftijd (aanbevolen voor onder andere Nederland en België) of vermindering van het aantal ambtenaren of meer indirecte belastingen (zoals BTW) of loonmatiging.

SIXPACK

In september 2010 legde de Europese Commissie zes wetsvoorstellen voor aan de Raad en het Europees parlement. Vier van de zes teksten gaan over het versterken van het Stabiliteits- en Groeipact, de andere twee over het macro-economisch toezicht op de lidstaten. Hoewel de media en de politici er zeer weinig over gerept hebben, betekenen de voorstellen een enorme inbreuk op de democratische principes en de soevereiniteit van de lidstaten. De voorstellen zijn zo vergaand dat Commissievoorzitter Barroso er zelf over zei dat ze een 'stille revolutie' betekenen voor de Europese Unie.

Wat betreft de versterking van het Stabiliteits- en Groeipact, zullen de lidstaten niet alleen het begrotingstekort onder de 3 procent van het BBP en de schuld onder de 60 procent moeten houden, maar

ook een 'voorzichtige budgettaire politiek' moeten volgen, gebaseerd op middellangetermijnschattingen. Het overschrijden van de 3- of 60-procentgrenzen kon voorheen ook al een reden zijn om een land financiële sancties op te leggen, maar omdat ook grote staten zoals Duitsland en Frankrijk de regels overtraden, gebeurde dit niet. Een meerderheid van het Europees Parlement heeft ervoor gepleit dat de sancties in het vervolg wél altijd worden opgelegd. De voorziene geldboetes voor overtreders van de Europese raadgevingen zijn aanzienlijk: tot boetes van 0,5 procent van het BBP. Voor Nederland bijvoorbeeld zou de boete dan 3 miljard euro zijn. Nog ingrijpender zijn de plannen voor een macro-economisch toezicht vanuit Brussel, want hiermee krijgt de ongekozen EU-bureaucratie greep op lonen, pensioenen, belastingen en handelsreglementen – bevoegdheden die men tot voor kort als exclusief nationaal beschouwde. De Europese Commissie zal een 'scorebord' per land bijhouden, waarin ze naar believen de parameters kan stoppen die ze belangrijk acht voor het 'macro-economisch evenwicht'.

Wat in ieder geval belangrijk wordt geacht is de concurrentiekracht. En wat kan er zoal het concurrentievermogen in de weg staan? Juist: lonen, pensioenen, belastingen, handelsreglementen. Als de Commissie van mening is dat voor een lidstaat een 'ernstig macro-economisch onevenwicht' dreigt te ontstaan, dan kan zij dat land onder toezicht stellen en corrigerende maatregelen opleggen. Bij onvoldoende opvolging, zwaait er een boete van 0,1 procent van het BBP. Zelfs zonder dat er een boete uitgeschreven wordt, zal de dreiging die ervan uitgaat een ongehoord repressief instrument zijn in de handen van nationale regeringen om het neoliberaal beleid in versneld tempo door te drukken. Nationale regeringen zullen zich nu meer dan ooit kunnen verschuilen achter het argument: "het moet van Europa".

EUROPLUSPACT

Naast het Europees Semester en het Sixpack, heeft het Europees economisch bestuursplan een derde luik: het pact voor de euro, ook 'Europluspact' genoemd.

Op 3 februari 2011 lanceerden de Duitse bondskanselier Merkel en de Franse president Sarkozy een plan voor een betere coördinatie van de economieën van de eurolanden: het 'Competitiviteitspact'. Het plan, maar vooral de manier waarop het gepresenteerd werd door de beide regeringsleiders, riep veel weerstand op. Na het nodige overleg werd het plan in een iets aangepaste vorm opnieuw gepresenteerd onder de naam 'Pact voor de Euro'. Op 25 maart 2011 keurde de Europese Raad dit plan goed en ook een aantal niet Eurozonelanden: Denemarken, Polen, Letland, Litouwen, Bulgarije en Roemenië sloten zich aan bij het pact, dat vervolgens de naam 'Euro Plus Pact' kreeg.

Het pact kent een aantal vergaande maatregelen. Landen die een systeem van automatische koppeling van lonen aan de prijsindex kennen zodat de lonen meestijgen met de inflatie, zoals dat bijvoorbeeld in België het geval is, zouden hun systeem overboord moeten gooien. De pensioensystemen in de verschillende landen moeten volgens het pact 'beter afgestemd worden op de veranderde samenstelling van de bevolking', wat een verslechtering van het pensioenstelsel betekent. Ook moeten ondertekenende landen in hun wetgeving opnemen dat ze het Stabiliteitspact zullen respecteren. Met dit pact leggen de landen zich een strak neoliberaal keurslijf op en proberen ze, net als indertijd met de Europese Grondwet, de neoliberale principes van de EU wettelijk vast te leggen. Dit keer niet in een Europese Grondwet maar in de nationale wetgeving. Zowel Spanje als Italië hebben inmiddels stappen gezet om in hun grondwet een dergelijke passage op te nemen.

Het 'economisch bestuur' dat de Europese Unie de landen aan het opleggen is, heeft niks te maken met het aanpakken van de 'constructiefouten' in de muntunie, net zo min als de financiële fondsen iets te maken hebben met solidariteit tussen de lidstaten. Het 'economisch bestuur' is een brutale aanval op de werkende bevolking en de verworvenheden van de welvaartstaat. Op een cynische manier zijn diegenen die schuld hebben aan de crisis een uitweg aan het zoeken uit een chaos die ze zelf aangericht hebben. En ze schrikken er niet voor terug om daarbij miljoenen mensen te laten bloeden: de Grieken, Ieren, Portugezen, Spanjaarden, maar ook mensen in de rest van de Unie draaien op voor de gevolgen. Dit alles gebeurt onder het motto van de 'Europese samenwerking', maar is misschien wel de slechtste dienst die de Brusselse bureaucratie ooit heeft bewezen aan het idee van 'één Europa'.

Een andere economie, een ander Europa

De crisis die ontbrandde met de subprime-crisis van 2007 in de VS, heeft de afgelopen jaren verschillende vormen aangenomen. Eerst ontwikkelde zij zich tot een wereldwijde financiële crisis. Om deze crisis te bezweren, werden er honderden miljarden in de banken gepompt om te voorkomen dat het financiële systeem in elkaar zou storten. De banken vertrouwden elkaar niet meer, de kredietverlening stokte en er ontstond een economische crisis. Als gevolg van de steun aan de banken en door de gevolgen van de economische crisis, groeide het begrotingstekort van overheden. Hierdoor, en doordat financiële markten steeds hogere rentes vroegen voor hun leningen, kwamen de landen met de zwakste economieën in Europa steeds meer in problemen.

In 2010 richtte de EU financiële steunfondsen op waar de landen nu tegen een lagere rente leningen kunnen afsluiten, maar wel met draconische bezuinigings- en hervormingsvoorwaarden daaraan gekoppeld. Het gevolg is dat landen als Griekenland, Portugal, Ierland en Spanje, en in toenemende mate Italië, in een nog dieper economisch en financieel moeras wegzinken. Zo dreigt uiteindelijk een crisis voor de hele Eurozone.

Verdieping van de crisis

Door de banken te steunen met overheidsgeld, zijn private schulden tot publieke schulden gemaakt. Die publieke schulden moeten vervolgens via bezuinigingsprogramma's door de bevolking worden afbetaald. Zo moet uiteindelijk de bevolking - met name van de PIIGS landen, maar ook van de rest van Europa - opdraaien voor de gevolgen van de crisis. De kapitaalbezitters blijven ondertussen buiten schot. De financiële sector blijft oppermachtig, en de politiek schikt zich geheel naar de wensen van de financiële markten.

De bezuinigingsprogramma's leiden tot een verdieping van de economische crisis. Vooral in de zwakkere Europese landen wordt de economie letterlijk kapot bezuinigd. Door de hoge werkloosheid en de enorm gestegen lasten neemt de koopkracht van de bevolking drastisch af, waardoor de binnenlandse vraag inzakt en de economie steeds verder in het slop raakt. De schuldenlast van deze landen dreigt steeds verder toe te nemen omdat men lopende leningen alleen maar af kan lossen door nieuwe leningen aan te gaan. De staatsinkomsten daarentegen lopen steeds verder terug, want de economische omzet daalt.

Desastreuze gevolgen

De gevolgen van de manier waarop Europa de crisis aanpakt zijn desastreus. Deze aanpak levert geen economisch herstel van enige betekenis op,

maar leidt juist tot een lange periode van economische stagnatie. De tegenstellingen tussen de economisch zwakke en sterke economieën in de EU worden verder versterkt. Ook de verschillen tussen rijk en arm binnen de EU-lidstaten nemen verder toe doordat vooral mensen met een laag inkomen (migranten, jongeren, flexwerkers, vrouwen) het hardst getroffen worden door de werkloosheid en de bezuinigingen, terwijl de mensen met topinkomens en vermogen alleen maar rijker worden. De sociale spanningen zullen door deze verschillen verder oplopen. Daarmee moeten we ook vrezen voor een toenemend gehoor voor de lokroep van uiterst rechtse nationalistische stromingen.

De toenemende macht van de Europese instellingen, zonder dat daar een effectieve controle van democratische organen tegenover staat, is een grove aantasting van de democratische rechten en zal de anti-Europastemming onder de bevolking verder versterken. Ook hiervan zullen autoritaire en populistische stromingen profiteren.

En ook voor klimaat en milieu zal de huidige aanpak van de crisis desastreus uitpakken. De aandacht voor de klimaatcrisis is sinds het uitbreken van de financiële crisis volledig weggezakt. De samenhang tussen deze beide crises wordt niet onderkend. Terwijl er een gigantische inspanning nodig is om het productieapparaat en de financiële middelen te heroriënteren in de richting van een nieuwe duurzame economie, zetten de nationale en Europese beleidsinstanties juist alle middelen in voor het herstel van de oude neoliberale economie.

Dat is een illusie, want het neoliberale model is niet voor niets door zijn eigen tegenstrijdigheden in deze diepe systeemcrisis terecht gekomen, net zoals het fordistische model van de periode daarvóór is vastgelopen. Behalve een illusie, is een terugkeer naar de economie van vóór de crisis ook verre van wenselijk. Als het Europa zou lukken om, ten koste van een enorme sociale achteruitgang, weer een periode van economische groei te bereiken, dan zal dat de basis zijn voor een nieuwe catastrofe – deze keer waarschijnlijk in de vorm van een ecologische crisis als gevolg van de klimaatverandering.

De steeds opnieuw terugkerende crises in de kapitalistische economie komen voort uit de tegenstelling tussen het privébezit van de productiemiddelen en het voortdurend streven naar winst enerzijds, en het maatschappelijke belang en de menselijke behoefte anderzijds. Deze tegenstelling is in het neoliberalisme tot ongekeende hoogte gegroeid. Met als gevolg dat er aan de ene kant enorme winsten worden gemaakt met de productie van en de handel in maatschappelijk onzinnige of zelfs uiterst schadelijke producten, terwijl aan de andere kant een groot deel van de wereldbevolking de meest elementaire levensbehoeften zoals voedsel, schoon drinkwater, en medicijnen ontbeert. Daarbij worden de natuurlijke

hulpbronnen uitgeput en de aarde en de atmosfeer gebruikt als gratis vuilnisbelt.

Als we een structurele en duurzame oplossing van de crisis willen, dan moet die tegenstelling opgeheven worden. Dit betekent dat bij de productie van goederen niet het maken van winst het uitgangspunt moet zijn, maar de gebruikswaarde, het op een duurzame manier voorzien in de menselijke levensbehoeften. Niet de groei van de economie gemeten in BBP moet centraal staan, maar het welzijn van de bevolking. En dat welzijn is niet, zoals de reclame-industrie ons wil doen geloven, hetzelfde als zo veel mogelijk materiële producten kunnen kopen. Wat we nodig hebben is niet het stimuleren van economische groei, maar het volledig omvormen van de economie naar een koolstofvrije en duurzame economie.

Een duurzame oplossing

Om tot een duurzame oplossing van de crisis te komen, hebben we een *andere* economie nodig. Het functioneren van de economie en de maatschappij zal structureel moeten veranderen. Die veranderingen moeten beginnen met het beteugelen van de, nu oppermachtige, financiële markten. De belastingparadijzen moeten aangepakt worden, het onbeperkte internationale kapitaalsverkeer moet gecontroleerd en beperkt worden door onder andere het invoeren van een belasting op financiële transacties en schadelijke financiële producten moeten verboden worden.

Maar het aan banden leggen van de financiële sector op zich is niet voldoende. De financiële sector en de enorme groei daarvan, staat niet op zichzelf, maar komt voort uit politieke keuzes die met het doorvoeren van het neoliberalisme zijn gemaakt. Deze keuzes waren in het belang van een kleine minderheid, en moeten ongedaan worden gemaakt worden. Banken en financiële instellingen moeten strikt gereguleerd worden, speculatie moet stap voor stap worden uitgeroeid, winsten en vermogens moeten behoorlijk belast worden en de fiscale paradijzen moeten worden gesloten. Hiermee slaan we twee vliegen in één klap: het gevaar van nieuwe financiële bubbels wordt voorkomen en er komen middelen beschikbaar voor het verduurzamen van de economie, voor het verlichten van de lasten van degenen met de zwakste schouders en voor de uitbouw van gemeenschapsvoorzieningen zoals onderwijs, zorg en sociale zekerheid.

Een andere economie betekent ook: een economie waar het níet draait om winst voor ondernemers, concurrentie en voortdurende economische groei, maar om welzijn, duurzaamheid, samenwerking en solidariteit. Een economie waarin het gaat om de mensen en het milieu en niet om het geld en de winst. Een economie waar de beschikbare hulpbronnen op een verantwoorde en eerlijke manier worden gebruikt en het beschikbare werk

wordt verdeeld zodat iedereen korter kan gaan werken. Een economie waarin duurzaamheid, cultuur, creativiteit en saamhorigheid een centrale plaats innemen. Een economie waarin geld een middel is, en geen doel.

Een andere economie, een ander Europa

De huidige Europese Unie heeft mede de voorwaarden geschapen voor de crisis waarmee we nu geconfronteerd worden. Haar structuren en procedures functioneren in het belang van een kleine elite. De invloed van de meerderheid van de bevolking op het beleid van de EU is zeer beperkt en zal met de nieuwe maatregelen in het kader van een economische regering nog veel beperkter worden. De EU in haar huidige vorm, kan dan ook zeker geen instrument zijn in het doorvoeren van de noodzakelijke veranderingen op weg naar een duurzame en stabiele economie.

Wat nodig is een *ander* Europa. Een Europa waar het niet draait om de belangen van een kleine groep maar om die van de meerderheid van de bevolking en van een duurzame ontwikkeling. Dat andere Europa, een Europa met een andere economie, zal er alleen maar komen als grote delen van de bevolking zich daarvoor gaan inzetten, daarvoor gaan strijden.

Een ander Europa begint met de strijd tegen de bezuinigingen – we moeten niet langer accepteren dat de crisis afgewenteld wordt op de gewone mensen! We moeten protesteren tegen de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd, tegen aantasting van de AOW (het basispensioen), tegen versoepeling van het ontslagrecht, tegen afbraak van de sociale woningbouw. We moeten ons verzetten tegen al die andere verslechtingen die overheden onder het mom van ‘het is noodzakelijk door de crisis’ en ‘het moet nu eenmaal van Europa’ pogen door te voeren. Deze strijd zal zich in eerste instantie in eigen land afspelen, want het zijn de nationale regeringen die de Europese bezuinigingspolitiek in eigen land doorvoeren. Maar de repressieve rol van de Europese Unie zal hierbij steeds duidelijker blijken, en dat zal ook de weg openen naar de bundeling van het verzet op Europees vlak.

Er zijn de laatste paar jaar al veel dingen gebeurd die lang voor onmogelijk werden gehouden, en steeds in het nadeel van de werkende mensen. Maar we kunnen het tij doen keren, en ook het onmogelijke tot stand brengen binnen ons kamp: een gezamenlijke strijd op Europees vlak, tegen de bezuinigingspolitiek, tegen de ondemocratische structuren, voor een Europees minimumloon, voor werkelijke Europese samenwerking op het vlak van openbare diensten en sociale zekerheid. In deze strijd is het belangrijk om voor ogen te houden dat de structuren en politieke maatregelen niet alleen onrechtvaardig zijn omdat ze systematisch de zwaarste lasten op de zwakste schouders leggen, maar ook dat ze niet

helpen om de crisis te verminderen. Op die manier kan de strijd tegen verslechtingen en voor het behoud van voorzieningen zich ontwikkelen tot een strijd voor iets anders, iets beters. Een andere economie, een ander Europa.

Velen zullen dit zien als een hersenschim, een droom, ondenkbaar. Maar nog niet zo lang geleden was ook het mislukken van de euro, het bankroet van giganten als Lehman Brothers of General Motors ondenkbaar. En wie hield het voor mogelijk dat de door het Westen gesteunde dictaturen in Egypte, Tunesië en Libië zouden vallen?

De veranderingen in de wereld gaan sinds het uitbreken van de crisis zeer snel. Ze kunnen de ene, of de andere kant uit gaan. Ze kunnen in het belang zijn van een kleine elite of in het belang van de overgrote meerderheid van de bevolking. Houden we vast aan het huidige Europa en de huidige economie of gaan we voor échte verandering, voor een andere economie en een ander Europa?

IIRE Amsterdam

Het IIRE (*International Institute for Research and Education*) is een internationaal vormings- en onderzoeksinstituut voor activisten en onderzoekers uit de hele wereld.

Een belangrijke activiteit van het instituut is het organiseren van cursussen, seminars en discussiebijeenkomsten voor een internationaal publiek. De deelnemers komen uit alle delen van de wereld: uit Oost-Europa, West-Europa en de Verenigde Staten, maar ook uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika.

De publieke bijeenkomsten worden vaak in samenwerking met andere progressieve organisaties georganiseerd. Het IIRE heeft een groot netwerk van internationale 'fellows' die lezingen houden en publicaties verzorgen of op andere wijze een bijdrage leveren aan het werk van het instituut.

Het IIRE beschikt over een uitgebreide meertalige bibliotheek. Daarnaast geeft het instituut eigen publicaties uit in verschillende talen. Geluidsopnamen van de seminars zijn voor iedereen te beluisteren via de website.

Het instituut werd in 1981 opgericht door de marxistische econoom Ernest Mandel en heeft zijn hoofdvestiging in Amsterdam. Sinds kort zijn er ook vestigingen in Manilla en Islamabad.

Het IIRE Amsterdam heeft een grote en moderne congreszaal en verschillende vergaderzalen, voorzien van apparatuur voor simultaanvertaling. Er is een keuken en er zijn slaapkamers voor bezoekers. Ook andere organisaties kunnen van de faciliteiten gebruik maken.

Voor meer informatie over het huren van vergaderzalen en andere faciliteiten, zie: www.iire.nl

Voor meer informatie over het werk en de activiteiten van het instituut, zie: www.iire.org.

IIRE
Lombokstraat 40
1094 AL Amsterdam

Comité Ander Europa

Het Comité Ander Europa is ontstaan uit de campagne tegen de Europese grondwet bij het referendum in 2005.

In deze campagne bleek dat de Nederlandse bevolking - in tegenstelling tot waar vaak vanuit wordt gegaan - wel degelijk geïnteresseerd is in de Europese politiek en daar een kritische mening over heeft. De uitslag van het referendum was voor verschillende organisaties de reden om het Comité Ander Europa op te richten. Het Comité wilde gezamenlijk een visie op een ander Europa ontwikkelen en werken aan het tot stand komen daarvan.

De afgelopen jaren organiseerde het Comité Ander Europa verschillende activiteiten. Er werden publicaties uitgebracht, discussiebijeenkomsten georganiseerd en er werd actie gevoerd. Ook levert Ander Europa regelmatig een bijdrage aan discussies in diverse media over de toekomst van Europa. Internationaal werkt Ander Europa samen met gelijkgezinde organisaties elders in Europa, onder andere via de netwerken van Attac Europa en de Euromarsen.

In de loop van 2011 heeft de al langer bestaande samenwerking er toe geleid dat Ander Europa nu ook in Vlaanderen actief is.

Meer informatie: www.andereuropa.org

Europa in de praktijk

Met het project *Europa in de Praktijk* wil het Comité Ander Europa het belang van de Europese politiek op verschillende beleidsterreinen benadrukken en daarmee de belangstelling voor en de kennis van de Europese politiek vergroten. Om dit te bereiken werkt het Comité Ander Europa in dit project samen met tien maatschappelijke organisaties die op verschillende terreinen actief zijn. Samen met Ander Europa schrijven deze organisaties elk een brochure over de Europese politiek vanuit hun specifieke beleidsterrein. In totaal zullen er - tussen eind 2010 en de eerste helft van 2012 - tien brochures verschijnen over verschillende onderwerpen.

Brochures Europa in de Praktijk

- ♦ Europa en de financiële markten - SOMO
- Europa en de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting - Euromarsen
- ♦ Europa en de klimaatbeheersing - Grenzeloos
- ♦ Europa en de crisis - IIRE Amsterdam
- ♦ Europa en de energievoorziening - World Information Service on Energy
- Europa en de ontwikkelingslanden - Global Europe
- Europa en het hoger onderwijs - Kritische studenten Utrecht
- Europa en het midden Oosten - Nederlands Palestina Komitee
- Europa en de migratie - Transnational Institute (TNI)
- Europa en de wapenhandel - Campagne tegen wapenhandel

♦ *brochures die reeds zijn verschenen.*

Alle brochures kunt u tegen vergoeding van de verzendkosten bestellen bij het Comité Ander Europa via info@andereuropa.org. Vermeldt duidelijk de naam van de brochure, het gewenste aantal en het afleveradres.

Het Europafonds

Deze brochure en het hele project *Europa in de Praktijk* wordt betaald uit het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Dit fonds geeft jaarlijks 2,5 miljoen euro aan maatschappelijke organisaties om burgers te informeren over Europa. Over het algemeen zijn dat organisaties die positief staan tegenover de huidige Europese Unie.

Slechts 2% van de uitgaven van het fonds komt terecht bij kritische organisaties, zo is een conclusie van een onafhankelijke evaluatie van het fonds in december 2008. Dat Ander Europa een project uit dit fonds gefinancierd kreeg is dus uitzonderlijk. De financiering is mede te danken aan het feit dat Ander Europa de afgelopen jaren de eenzijdige besteding van het fonds aan de kaak stelde en daarbij - zowel in de media als in de Tweede Kamer - de nodige bijval kreeg.

Het Europafonds en het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft vanzelfsprekend geen enkele invloed gehad op de inhoud van deze brochure en dragen daar ook geen enkele verantwoordelijkheid voor.

Steun ons

Het Comité Ander Europa krijgt voor het uitvoeren van het project *Europa in de praktijk*, subsidie uit het Europafonds, maar wij doen veel meer dan dit project alleen. Via onze website en een regelmatige nieuwsbrief houden wij belangstellenden op de hoogte van de ontwikkelingen in Europa. Wij publiceren in andere media, geven lezingen, nemen deel aan debatten en voeren, als dat nodig is, actie. Al dat werk doen wij op vrijwillige basis en onbetaald. Voor de kosten die wij als organisatie maken zijn we geheel afhankelijk van giften van particulieren. In tegenstelling tot sommige andere organisaties die zich met Europa bezig houden, ontvangen wij geen steun van Europese instellingen of de Nederlandse overheid. Daarom doen wij een beroep op u. Als u ons werk belangrijk vindt kunt u ons steunen door een donatie over te maken op rekening 3002840 van Stichting Ander Europa Amsterdam. Alvast dank daarvoor.

Wat Europa werkelijk doet: een kritisch boekje over de EU

Deskundigen laten zien hoe het er werkelijk aan toe gaat in Europa. Zoals: het gehannes met de Europese grondwet en het Verdrag van Lissabon; het Europese vrijhandelsbeleid en hoe slecht dat is voor de arme mensen in de wereld; het Europese energie- en klimaatbeleid; Europa en de afbraak van de sociale zekerheid; de stille militarisering van Europa en het Europese landbouwbeleid. Allemaal in één brochure bij elkaar.

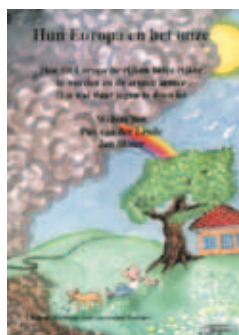
Plan B, voor een democratische doorstart van Europa

Zowel na het 'nee' tegen de Europese grondwet in Frankrijk en Nederland in 2005 als na het 'nee' van de Ieren tegen de opvolger van de grondwet, het Verdrag van Lissabon, verklaarden de Europese leiders eenstemmig: er is geen plan B. Natuurlijk hadden ze wel een plan B en dat hield in: over de hoofden van de bevolking toch de plannen van de grondwet doorvoeren. In Plan B, voor een democratische doorstart van Europa, laat Ander Europa zien hoe het wél democratisch zou kunnen.

Plan B

Voor een
democratische
doorstart
van
Europa

Comité Ander Europa
www.andereuropa.nl

Hun Europa en het onze

Een brochure over de rol van Europa bij het doorvoeren van de neoliberale politiek. Met als bijlage het ontwerphandvest 'Beginselen voor een ander Europa' van de Euromarsen. Uitgave: Stichting voor een sociaal Europa. Alleen nog digitaal beschikbaar.

Een ander Europa is mogelijk

Een bijdrage aan de discussie over een ander Europa.

Naar een nieuwe wettelijke basis voor de Europese Unie

Een gezamenlijke uitgave van zeventien Europese Attac organisaties.

Nee tegen deze grondwet

Brochure van het toenmalige Comité Grondwet Nee over de Europese ", grondwet.
Alleen nog digitaal beschikbaar.

Hoezo Europa?

Een krant voor iedereen die zich afvraagt wat we aan moeten met Europa?

Alle brochures zijn te downloaden van onze website www.andereuropa.org.
Voor papieren exemplaren (voor zover voorradig) kunt u contact opnemen via de website www.andereuropa.org.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Europa in de praktijk